

IV. CONVERGENTE ȘI DISTINCȚII

Despre Jürgen Moltmann și teologia lui s-au scris puține studii și articole în românește. Nu au fost mulți cei care, cercetând din lucrările dumnealui, au lăsat în scris câteva păreri legate de atitudinea sa. Nu putem ignora faptul că au existat încercări mai ales după vizita teologului german în România în 1979 fără a fi concretizată însă în traducerea unei cărți care să ne dea posibilitatea să-l “citim” pe J. Moltmann “la noi acasă”. Aceasta nu mă împiedică totuși să-mi exprim punctul de vedere, după cercetarea “Teologiei speranței”, a tratatului de antropologie “Omul” și a altor fascicule legate de opera respectivului autor, fără a mă considera persoana cea mai avizată să dau “definitivatul” în ceea ce privește concepția teologică a profesorului din Köln (actualmente). Prin ce am prezentat în capitolele anterioare am vrut să fotografiez în câteva pagini “teologia speranței” în căutarea “eshaton”-ului atât la ortodocși cât și la Jürgen Moltmann pentru a se înțelege mai ușor convergențele susținute de profesorii și preoții români dar și eventualele distincții. În ciuda unui stil obositor tocmai prin aglomerația de citate prezentate “Theologie de L’Esperance” lasă să se întrevadă o orientare optimistă pe care ar trebui să o manifeste omul în pregătirea venirii sfârșitului. Este interesant de urmărit implicațiile pe care le vede un protestant în ceea ce privește relația dintre Biserică și lume, dintre Biserică și societate mai exact. Creștinismul zilelor noastre, în aglomerația cotidiană actuală nu poate fi propulsat spre înainte în ceea ce privește partea spirituală, decât printr-o speranță și credință active. În drumul spre Hristos ca ținta desăvârșită, intervine realitatea prezentă la care J. Moltmann încearcă să dea soluții pentru a o depăși într-un mod constructiv spiritual, folosind însă mijloacele deja cunoscute: credință și Cuvânt la care se adaugă noutatea speranței în perspectivă eshatologică.

Definiția privind eshatologia vădește însă o revalorizare a acesteia față de gândirea unora dintre protestanți care o vedeau ca un eveniment din istorie. Din contră, viitorul lui Hristos este pregătit de oameni în istorie fără a fi parte a acesteia. Eshatologia se arată la Moltmann a fi doctrina speranței creștine înglobând atât obiectul sperat cât și actul speranței mișcat prin el. Această definiție vădește clar valoarea mișcării în drumul ei spre atingerea scopului final. Acum nu știu cum înțelege domnia sa această mișcare atât timp cât accentuează mai mult latura credinței fără a vorbi de niște fapte sau manifestări ale ei. Probabil se subînțelege atât timp cât se prezintă credința ca cea care cuprinde în centrul ei perspectiva eshatologică, care lucrează spre Învierea lui Hristos și tinde spre promisiunile

viitorului său universal. Ortodoxia nu neagă valoarea credinței ci dimpotrivă o așează pe un loc foarte important în procesul spre desăvârșire fără a diminua valoarea celorlalte virtuți creștine sau a accentua prea mult pe cea menționată. Speranța este cea care completează credința și invers. Dumnezeu e Unul al speranței cu un viitor ca o proprietate ontologică în ceea ce privește ființa în calitatea pe care o are. El nu poate fi conceput și așteptat decât printr-o speranță activă dar care rămâne, cred eu, interiorizată în ceea ce privește concepția moltmanniană.

Nu se manifestă o împărtășire și o comuniune a trăirilor în rândul creștinilor pentru a aștepta împreună în chip constructiv Parusia Domnului. Se evidențiază mai mult relația omului cu sine însuși chiar dacă trăiește într-o societate pe care vrea să o schimbe dar nu prea face ceea ce-și propune. Creștinul adevărat în drumul său spre mântuire este văzut în încercarea de a străbate drumul crucii prin ascultare și supunere din care se naște și speranța. Este bine cunoscută *Teologia crucii* atât de discutată la protestanți. Dacă ortodoxia are în centru Sfânta Treime, Reforma a adus în occident o teologie a crucii. J. Moltmann nu a rămas indiferent la acest subiect găsim în el o adevărată preocupare ecumenică¹. Suferința a fost mereu mijlocul nedorit care a unit pe oameni, nedreptatea care duce de cele mai multe ori la aceasta dând naștere la întrebarea despre Dumnezeu. Vedem cu toții că în calitatea de a avea, de a poseda, oamenii se deosebesc unii de alții, însă în a nu avea nimic ei sunt solidari. Aceasta nu poate fi la nesfârșit întrucât o credință în Dumnezeu care justifică nedreptatea fără să protesteze împotriva ei este inumană. Este clar că lumea suferă în încercarea de a ajunge la mântuire. Suferă însă și Dumnezeu prin Fiul Său în dorința Sa lucrătoare de a scoate ființa umană din prăpastia păcatului și neajunsurilor în care a ajuns. Tatăl cere speră ca întreaga făptură să se ridice la starea dinainte de păcat, iar creatura la rândul ei, dorește să-L poată slăvi pe Dumnezeu prin exemplul vieții. Acțiunea este reciprocă sau mai bine zis ar trebui să fie. Depinde de răspunsul nostru de a o face eficientă în privința atingerii mântuirii.

Privind apogeul suferinței lui Hristos în moartea trupească de pe cruce, Moltmann afirmă: “Părăsirea de pe cruce trebuie înțeleasă în mod strict ca un eveniment între Iisus și Tatăl Său. Crucea este în această privință un eveniment între Dumnezeu și Dumnezeu, un eveniment intertrinitar în Dumnezeu”². În acest sens interpretează moartea lui Hristos ca eveniment treimic. Teologia crucii este deci, după J. Moltmann, doctrină treimică dacă nu, nu este teologie; reprezintă în același timp formularea cea mai scurtă a istoriei pătimirii lui Hristos. Dacă așa se evidențiază crucea în gândirea protestantă, la ortodocși ea este prezentă în toate manifestările creștinului de la suferința păcatului până la biruința binelui prin Înviere. Crucea implică moartea care a avut în persoana lui Hristos drept răspuns Învierea. Și pentru

că umanitatea a fost asumată de Ipostasul dumnezeiesc ridicând-o la cel mai înalt grad de împlinire, învierea devine proprie naturii omenești doar în măsura în care ființa umană urmează calea Fiului lui Dumnezeu. După cum spune și teologul protestant, eshatologia creștină vorbește de Iisus Hristos și viitorul Său, cunoscând realitatea Învierii și proclamând viitorul Celui înviat.

Despre ceea ce va veni nu poți vorbi decât în termenii promisiunii și speranței care intră însă în contradicție cu realitatea prezentă. Aceasta poate fi depășită prin credința lucrătoare prin iubire în Persoana lui Hristos care reprezintă un protest al promisiunii contra suferinței prezente. E nevoie de o “așteptare creatoare care atrage o critică și o transformare a prezentului pentru că se deschide spre viitorul universal al Regatului”³. Misiunea creștinului actual este așadar, după Moltmann, de a schimba prezentul printr-o aparentă raportare la divinitate. Aceasta apare și mai vizibil dacă ne gândim că într-o conferință a sa privind “Măreția lui Dumnezeu și misiunea Bisericii”⁴, profesorul de atunci al facultății din Tübingen vede istoria desfășurându-se în două direcții: una pornind de la Dumnezeu la om, alta de la om la Dumnezeu. Această teologie dialectică nu face decât să separe natura de har îndepărtând orice speranță de îndumnezeire. Creștinul care trăiește în istorie nu se mai împărtășește de harul lui Hristos, împreună lucrarea cu divinitatea fiind practic inexistentă.

Ceea ce este de lăudat este faptul că se dezvoltă totuși o pnevmatologie în ceea ce-l privește pe profesorul german: Dumnezeu lucrează asupra lumii prin Biserică și asupra Bisericii prin lume, ceea ce accentuează o lucrare a Duhului Sfânt în Biserică. Este adevărat că s-a ajuns la această concluzie din motive ecologice, omul societății actuale trebuind să se erijeze în adevăratul luptător pentru curățirea întregului Cosmos de rău și manifestările acestuia. Nu numai ființa umană ca persoană este inclusă și vizată de Dumnezeu în procesul mântuirii, ci întreaga creație: “O transformare a lumii trebuie, în consecință, pentru a merita numele său, să privească viziunea unei alte lumi chiar dacă este adevărat că aceasta nu se poate realiza decât prin transformările concrete ale omului și ale mediului”⁵. Corpul și lumea aceasta reprezintă realitatea în care întreaga creație așteaptă eliberarea de puterile vanității; lumea și condiția legată de ea sunt puse în joc și în criză din cauza viitorului promis. Este dacă vreți acel joc al fapturilor între început și ținta finală. Acestea sunt extremitățile, iar între ele se află mijlocul ce se concretizează prin înaintarea de la starea inițială la cea finală într-o deplină libertate. În cele de la mijloc intră întreg cosmosul. Toate sunt conduse prin om spre o țintă finală. Este și un joc a lui Dumnezeu care participă la el din iubire pentru a arăta fapturilor unde și cum greșesc. Moltmann la fel ca și Pannenberg conștientizează și ei importanța întrebuirii libertății între existență și existență veșnică⁶.

Libertatea de la mijloc revelează și menține binele implicat în existență la început și asigură binele implicat în existența veșnică. Sub orizontul așteptării ea trebuie să se manifeste ca dragoste creatoare⁷. Numai așa lucrarea omului va cuprinde și acțiunea sa asupra ceea ce îl înconjoară. Desăvârșirea va fi în final a întregii creații. Mântuirea cea atât de mult promisă și sperată va fi sub forma unei înnoiri în care se amintește de venirea și acțiunea lui Dumnezeu din timpul împlinirii promisiunilor în trecutul lui Israel sub forma reprezentării unei noi intrări în pământul făgăduit⁸. Noutatea este deci reprezentată ca o reînnoire și ca o reîntoarcere a ceea ce era pierdut și trecut, nu în sensul de restituire a vechilor timpuri care s-au produs deja ci înțelegându-se ca o transformare, ca o transfigurare.

Judecata devine universală, toate neamurile fiind implicate în noua acțiune de venire a lui Dumnezeu. Odată cu aceasta și mântuirea devine universală, în Noul Testament ne mai limitându-se numai la poporul lui Israel. Dreptatea divină va cuprinde și ea întregul cosmos raportându-se la îndreptarea vieții și la rațiunea de a fi a tuturor lucrurilor. “Dacă se așteaptă de la justiția lui Dumnezeu restabilirea omului cu el însuși, cu semenul său și cu toată creația, ea poate deveni atunci ideea centrală a unei eshatologii inclusive universale așteptând de la viitorul dreptății o ființă nouă a tuturor lucrurilor”⁹. Judecata universală va avea ca bază dreptatea divină dar nu în sensul ca aceasta va restabili omul cu sine, cu cei din jur și cu creația fără voia lui. Dacă asta vrea să spună J. Moltmann, atunci transformarea ființei umane în vederea venirii Parusiei rămâne doar un exercițiu de voință al lui Dumnezeu. În privința eshatologiei universale, pot spune că teologul protestant se apropie de învățătura ortodoxă dacă excludem varianta unei determinări a Tatălui Ceresc în ceea ce privește restabilirea credincioșilor. El afirmă printre altele că “este exclus de a localiza evenimentul învierii și de a data viitorul său sau întoarcerea sa”¹⁰. Parusia va veni deci când și cum Dumnezeu o va vrea după promisiunea făcută. Pentru aceasta trăiesc creștinii pentru domnia Celui Înviat și pentru viața, dreptatea și Regatul care vor veni odată cu ele. Trebuie precizat că eshatologia particulară este practic inexistentă în gândirea moltmanniană privind eshatologia creștină. Nu se pronunță în ceea ce privește starea sufletelor după moarte producându-se o ruptură în teologia lui datorită lipsei explicațiilor legate de intervalul dintre moarte și judecata universală. Aceasta nu exclude părțile pozitive din expunerile sale dar nici nu le completează fericit pe acestea.

Se observă în mijlocul concepțiilor legate de eshaton așezarea indiscutabilă a Persoanei Mântuitorului. De aceea în ceea ce-l privește pe Moltmann “eshatologia creștină este o hristologie în perspectivă eshatologică”¹¹. Totul gravitează în jurul Fiului, Cel care pentru noi S-a răstignit și pentru a noastră mântuire. Dacă prin ceea ce a făcut Împăratul slavei

a realizat tot ce trebuia pentru a ne oferi măcar puterea de a spera, atunci îndreptarea noastră depinde de felul cum înțelegem planul mântuirii cât și de colaborarea noastră cu harul divin primit din plinătatea dragostei treimice. Trebuie să conștientizăm faptul că Învierea din morți s-a făcut deja în El Singur pentru toți, ceea ce îndeamnă la a-L primi mereu pe Hristos în noi ca Dumnezeu și Om pentru ca astfel să avem în potență și veșnicia Sa. Nu e de ajuns să-L privim din afară, să ne fie ceva exterior fără să ne afecteze pe plan sufletesc. Interiorizarea și trăirea împreună cu El și prin El împreună cu ceilalți este modelul comuniunii desăvârșite care duce la îndreptare încă din această viață. Cred că în acest sens vorbește și profesorul protestant despre pregătirea Regatului, a Împărăției dumnezeiești încă de pe pământ, pregătire care se poate numi și eshatologie prezentă.

Nu se poate spera pur și simplu domnia lui Hristos Înviat. Această speranță dublată de așteptare dau formă între altele vieții, acțiunii și suferinței în istoria societății. Trimiterea, misiunea creștinului în lume nu constau numai în a răspândi credința și speranța ci de asemenea în a promova o transformare istorică a vieții. Viața trupească și cu ea în mod egal cea socială și publică este așteptată în sacrificiu, în așteptarea cotidiană. Printr-o rezistență practică și o reînnoire creatoare nădejdea face din realitatea existentă o adevărată problemă tocmai prin neconcordanța între ceea ce se speră și ceea ce se întâmplă zi de zi între oameni. Ea este astfel în serviciul a ceea ce vine. Așa vede și Moltmann situația lumii actuale. Ceea ce se întâmplă de-a lungul timpului va fi pus în calcul în momentele eshatologice pentru că Dumnezeu este prezent în istorie prin oameni care trebuie să creeze pe pământ structuri corespunzătoare cu Împărăția dreptății, a păcii și a egalității ce se va stabili după judecata universală. După cum spune și Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae “astăzi teologia protestantă prin unii din reprezentanții ei, printre care și Jürgen Moltmann, descoperă un aspect pozitiv dinamic în mișcarea istoriei”¹². Deși învățătura fundamentală protestantă e că în viața aceasta nu avem nimic din viața de har a lui Hristos ci numai o făgăduință sau o promisiune, teologul german nu trage de aici concluzia unei resemnări în condițiile unei vieți supuse răului ci concluzia unei lupte cu structurile malefice din această lume. Istoria este văzută ca o realitate ce înaintează spre Împărăția lui Dumnezeu prin tot mai drepte orânduiri sociale.

Această concepție nu este străină de ortodoxie care susține:

- istoria este condusă de Hristos ca întreg spre Regatul Ceresc prin progresele sociale și reformele instituțiilor, de aceea creștinii trebuie să contribuie la acestea;
- istoria va ajunge la perfecțiune eshatologică prin ea însăși pentru că este relativă și nu există din eternitate ca absolută;

- creștinii trebuie la rândul lor să-și dezvolte un simț al răspunderii sociale, să realizeze legătura cu Dumnezeu depășind aspectul lor pur uman.

Hristos este Ținta creației și Conducătorul ei spre aceasta, Cel ce dă sens desfășurării istoriei. Aceasta nu înseamnă că Parusia trebuie privită ca un eveniment de la sfârșitul lumii. Nu poate fi o simplă etapă istorică întrucât sensul istoriei nu se poate descoperi tot în ea. Istoria e prin ființa ei drum, nu odihnă finală. E mișcare continuă, e timp scurs și nu lipsa timpului. Cine vede venirea Mântuitorului ca eveniment constitutiv al curgerii timpului ignoră caracterul transcendental al Împărăției Cerurilor. Așteptarea Apocalipsei țintește după cum susține Moltmann¹³ spre perfecționarea creației prin biruința binelui asupra răului și ieșirea din această stare supusă perisabilului prin lumea dreptății cea mult așteptată. Finitudinea cosmică în înțelesul de împlinire este în strânsă legătură cu finitudinea creaturii. Nu este posibilă separarea omului de natură în momentul eshaton-ului care nu este văzut ca o repetiție și ca o întoarcere la puritatea originii, chiar dacă originea și ținta se manifestă în aceeași Persoană. Va fi un sfârșit de o amploare mai mare decât a fost odată cea a începutului și va cuprinde absolut totul – vor fi ceruri noi și pământ nou, iar cosmosul va fi antrenat într-o manieră istorică în procesul eshaton-ului.

Această gândire moltmanniană nu este străină de învățătura ortodoxă ceea ce mai aduce încă o dovadă la apropierea pe care o încearcă reprezentanții ai protestantismului. Așteptarea viitorului dispune credinciosul să se exteriorizeze fără rezervă și reticență spre a se angaja în dragostea și munca reîmpăcării lumii cu Dumnezeu. Teologia lui Moltmann este o teologie contra quietismului, a nepăsării și absenteismului care au caracterizat comportamentul creștinilor în lume. Plecând de la experiența suferinței și a limitelor omului dintre care cea mai vădită și de neînlăturat este moartea, profesorul german caută să redescopere unde se situează dinamismul Evangheliei pentru a-l destăinui în mijlocul situației umane. El combate teologia lutherană când aceasta consideră contingentele lumii și situațiile în care omul se găsește ca fiind hotărâri divine. Vrea să redea eshatologiei semnificația sa directoare și constructivă prin evidențierea speranței care trimite creștinul într-un dincolo de realitatea prezentă nu pentru a fugi ci pentru a o transforma. Ea pregătește deci creștinii să poarte crucea celor ce suferă și să aleagă pentru ei posibilitatea Regatului.

Într-o manieră generală J. Moltmann dorește să regăsească și să reia dinamismul Evangheliei pentru timpul prezent. Timpul viitor rămâne voalat. Știm ceea ce este Învierea prin experiența lui Iisus Hristos dar ce va fi rămâne ascuns. Acel “nu s-a întâmplat, nu încă” reprezintă viitorul Fiului lui Dumnezeu. În acest sens se întâlnește și în “Teologia speranței” expresia “Hristos este pentru El Însuși încă un viitor”¹⁴.

Cel Înviat este promisiunea propriului viitor ce se va concretiza în învierea generală. Creștinii trebuie să-l pregătească prin chiar umanizarea societății. Se regăsește în gândirea moltmanniană veșnica problemă a creștinismului social, a relațiilor pe orizontală pentru pregătirea Împărăției veșnice, ignorându-se relația directă a omului cu Dumnezeu. Așadar, chiar dacă nu se resemnează în fața unei vieți supusă răului luptând pentru schimbarea ei, creștinul nu beneficiază de viața de har a Celei de a doua Persoane treimice ci doar de făgăduința Sa despre venirea Regatului etern. Relația creatură – Creator rămâne astfel pur exterioară și tot exterioară va fi și relația cu semenii, harul neacționând interior. Teologia se pare a fi mai mult misionară decât kerigmatică. Ea ia ca punct de plecare grija de a pune omul în mișcare predicându-se mai mult “creștinul angajat decât Dumnezeu”. Aș numi-o teologie practică a lui Moltmann în sensul de a fi eficientă în relațiile interumane pentru atingerea țintei finale. De fapt se și menține departe de categoriile metafizice pentru a le adapta pe cele a istoriei în mișcare, pe cele ale transformării.

În încheiere trebuie subliniată implicația morală și socială a teologiei speranței așa cum o edifică autorul ei. În primul rând speranța ia locul disperării și odată cu aceasta și a diferitelor neliniști. Ființa umană dobândește mai multă consistență morală prin nădejde, fiind legată de viitorul în care speră datorită dimensiunii acesteia. Creștinul dobândește o mai mare responsabilitate pentru prezentul în care trăiește fără a fi sclavul lui. Moltmann dă un bun exemplu prin care se vede cum este cu puțință edificarea unei teologii nu pe disperare, lucru care a fost încercat nu o dată, ci tocmai pe antiteza deznădejdiei. El a dovedit implicit că poziția disperării trebuie să fie depășită dacă este vorba să fim creștini adevărați și că speranța nu duce la un optimism, la o certitudine ușoară care să-l scape de activitatea și problematica vieții ci doar la impulsul pentru înnoirea ei la toate nivelurile de transformare creatoare a prezentului. În concepția sa speranța orientează nu numai spre eshatologie, spre dincolo ci și spre viitorul istoric apropiat fără a se amesteca istoricul cu eshatologicul, fără a fi vorba de o istoricizare a celui din urmă. Nu pot decât să evidențiez saltul, zic eu important, pe care un teolog protestant îl face prin punerea în valoare a vieții pământești în mișcarea continuă spre ținta finală, în detrimentul unei latențe protestante generale care neagă posibilitatea efortului și a lucrării omului în vederea transformării vieții.

Și să nu uităm că aceasta se întâmplă acum aproape patruzeci de ani, timp în care lucrările lui Jürgen Moltmann nu au continuat să apară fără a exista din păcate un interes prea mare pentru traducerea lor și în alte limbi afară de cele cunoscute Occidentului. Opera sa rămâne prin urmare un punct important ce merită studiat în vederea descoperirii elementelor comune ce ar putea întări și de ce nu soluționa relațiile ecumenice.

Note

¹Jürgen Moltmann – Crucea lui Hristos și Sfânta Treime – conferință, traducere de Diac. Asist. Ioan Caraza, în <<Studii Teologice>>, An XXXI, Nr. 5-10, București 1979, p. 628

²Ibidem, p. 628

- ³Ernst Bloch – Tübinger Einleitung – in *Philosophie*, t. II, 1964, p. 176, apud J. Moltmann – *Theologie de L'Esperance* – traduit de l'allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour, 1973, Cerf-Mame Paris, p. 361
- ⁴Jürgen Moltmann – Măreția lui Dumnezeu și Misiunea Bisericii – conferință, traducere de Diac. Asist. Viorel Ioniță, în <<Studii Teologice>>, An XXXI, Nr. 5-10, București 1979, p. 635
- ⁵Jürgen Moltmann – L'Homme – traduit d'allemand par A. Liefoghe, Cherf-Mame, 1974, p. 56
- ⁶W. Pannenberg – *Gruadfragen Systematischer Theologie* – 1979, p. 387, apud Sfântul Maxim Mărturisitorul – *Ambigua* – traducere din grecește de Pr. Prof. D. Stăniloae, în colecția <<Părinți și scriitori bisericești>>, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1983, p. 115
- ⁷W. Pannenberg – *Zur Theologie des Rechtes* – in *Zeitschrift für Evangelische Ellick* 7^e, 1963, pp. 1-22, apud J. Moltmann – *Theologie de L'Esperance* – traduit de l'allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour 1973, Cerf-Mame, Paris, p. 360
- ⁸J. Moltmann – *Theologie de L'Esperance* – traduit de l'allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour, 1973, Cerf-Mame Paris, p. 139
- ⁹Ibidem, p. 219
- ¹⁰Ibidem, p. 209
- ¹¹J. Moltmann, op.cit., p. 203
- ¹²Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae-*Teologia dogmatică ortodoxă-vol.III*, Ediția a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p.245
- ¹³J. Moltmann – *Theologie de L'Esperance* – traduit de l'allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour, 1973, Cerf-Mame Paris, pp. 143-148
- ¹⁴Karl Barth – *Dogmatique* – vol. IV, p. 358, apud J. Moltmann – *Theologie de L'Esperance* – traduit de l'allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour, 1973, Cerf-Mame Paris, p. 91